

Ростислав ГНІДЕЦЬ

ТРАДИЦІЯ І НОВАТОРСТВО АРХІТЕКТУРИ УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКОВ ЯК ФЕНОМЕН ЇЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

*«Стояти... ногами на нашій землі,
головою бути в Європі,
а руками охоплювати якнайширше
справи української нації»*

Іван Труш

Розглядаються чинники традиції та новаторства в архітектурі української церкви. Вони зберігають цілісну структуру розпланувально-просторового укладу церковної будівлі і її важливої, якщо не найважливішої, особливості: вираження та ідентифікації національного символу-знака фіксації присутності сакрального у просторовому аспекті. Як рівно ж і в структурі формування архітектурного середовища присутності народу-автохтона у його національному вираженні. Вони також є підґрунтям для виявлення, усвідомлення та ідентифікації феномену національної ідентичності у формотворенні образу українського храму-церкви як взірця творчої думки і спадщини українців.

Ключові слова: традиція, новаторство, національна ідентичність, ідентифікація, образ-символ, храм-церква, спадщина, канон, формотворення, феномен.

Загальне наукове поняття традиції, новаторства та національної ідентичності взірців української церковної архітектури виявляють певні тенденції, які за своєю сутністю є важливими (переважаючими) щодо тягlosti розвитку в храмубудуванні. Вони зберігають цілісну структуру розпланувально-просторового укладу церковної будівлі і її важливої, якщо не найважливішої, особливості вираження та ідентифікації національного знаку-символа фіксації присутності сакрального у просторовому аспекті. Як, рівно ж, й у структурі формування архітектурного середовища присутності народу-автохтона у його національному вираженні.

Метою нашого дослідження є необхідність виявлення чинників традиції і новаторства як важливих засобів утвердження національної ідентичності образу української церковної архітектури, який, через властиві йому особливості формотворення, фіксує місця та території, населенні українським етносом, створюючи також архітектурно-просторовий та образний феномен української храмової будівлі.

Традиція є одним з найважливіших компонентів та засобів творення і поступу у розвитку церковної архітектури. На історико-національному підґрунті можемо, завдяки їй, побачити шляхи творення на певних засадах та середниках вираження національних особливостей і прикмет, що виявляються в архітектурі церковних будівель. Властиво, через них храмова будівля набирає певних окреслених рис і форм її ідентифікації та інтеграції у сформованому просторовому середовищі і у певній формотворчій структурі.

Новаторство у церковній архітектурі України, незважаючи на певні, встановлені канонічні, образно-символічні та ієрархічні засади, є вагомим рушієм у пошуках просторово-розпланувальних вирішень. Загалом — це є, фактично, модерним підходом вираження ідеї-форми, матеріалів і, безумовно, архітектурно-конструктивних вирішень та пошуків. Воно також виявляється у засадничих особливостях і принципах формотворення, розпланування й архітектурно-просторової структури, як і формування середовища — місця проявлення всієї сакральної сутності у храмовій будівлі. Серед понять *ідентичності*, знаних в науці, національна ідентичність залишається однією з найважливіших і найповніших, оскільки те, що розуміється під національною ідентичністю, охоплює і культуру, і етнічну та політичну ідентичність, які властиві як для політичної, так і для культурної спільноти. Вона, у суті її сучасного розу-

міння, є ідентичністю, що полягає в належності до «народу», найважливішою ознакою якого є те, що його визнають як «націю», а саме за аспектами: взаємного, спільного співіснування людей; спільного історичного минулого; спільної дії, тобто дійової ідентичності; постійного проживання в одній країні та спільні характеристики, які об'єднуються поняттям «національного характеру» і формують загальнонародну культуру [32, с. 41; 27, с. 29—31].

Отже, колективна національна ідентичність передбачає існування певної національної спільноти, яка, за визначенням проф. Е. Сміта, «має власну назву, свою історичну територію, спільні міфи та історичну пам'ять, спільну масову та громадську культуру, спільну економіку, єдині юридичні права і обов'язки для всіх її членів». Отож, ідентичність певної національної спільноти швидше можна представляти як її колективну самосвідомість, само визначення, само вироблення власного образу і змісту самосвідомості, ніж як ззовні кимось сконструйований образ «національного характеру».

Одна з найважливіших функцій національної ідентичності — ідентифікація з нацією, тому важливим місцем в її конструюванні належить таким поняттям як етноісторія та колективна пам'ять, а також національні міфи і політична міфологія. Адже міф — це елемент культури, який з'явився на ранніх стадіях еволюції (героїчні та епічні міфи, проте він до цього часу є важливим компонентом суспільної свідомості та відіграє важливу роль у формуванні національної ідентичності). За Е. Смітом, «не можна уявити собі нації, яка не мала б якихось спільних міфів та спогадів про свою територіальну домівку». Прив'язаність до певних територій або місцевостей у їхніх межах має міфічний та суб'єктивний характер, радше для ідентифікації більше важить прив'язаність та асоціації, ніж проживання на певній (території) землі або володіння нею. Це є місце, до якого ми належимо, частіше трактоване як священна земля, земля наших предків, наших королів і мудреців, поетів і священників, наших законодавців, — усе це перетворює її, цей край, на нашу Батьківщину. Е. Сміт також особливо наголошував на визначенні ролі мистецтва у формуванні нації. Мова і символи національного відродження допомагають митцям шукати мотиви, жанри і форми, що відрізняють їх від класичних [33; 22].

В архітектурі, поряд з відродженням історичних стилів, розпочинається в кін. XVIII — на поч. XX ст. пошук власних «національних» стилів, серед яких до певного часу стають французький неоренесанс, тюрдорівська готика, німецький ренесанс в Німеччині, українське бароко, а згодом до традиції народного будівництва. І як приклад «український архітектурний модерн» чи «український архітектурний стиль» [21; 26]. Мистецтво у загальному сенсі сприяє утвердженню ідентичності і єдності спільноти, нагадуючи співгромадянам про їх культурні зв'язки та політичну спорідненість. За допомогою церемоній, звичаїв, передань та символів кожен член спільноти бере участь у її житті. Тому цей звичаєво-символічний аспект є вкрай важливим для успіху та стабільності національної ідентичності.

Символічними церемоніями та звичаями відроджуються етнічні зв'язки та етнічну ідентифікацію, дух жертвності та героїзму. Отже мистецтво, завдяки іманентно властивим йому можливостям емоційно-психологічного впливу, виражає один з найпотужніших засобів, за допомогою якого у суспільстві формується або утверджується національна ідентичність. Специфіка архітектури як мистецтва зумовлює особливості візуалізації вербальних і просторових міфів та передання їх з одного покоління до наступного. Зі зміною владних політичних уподобань в архітектурі відразу розпочинається пошук засобів вираження суспільних змін, тобто пошук нових яскравих метафор та зрозумілих всім змістів і форм. Процес змін національної ідентичності може бути еволюційним, коли він супроводжується поступовим шляхом розвитку суспільного та формуванням його нових символів, міфів і вартостей. Інший же шлях — коли нова ідентичність формується або може бути змінена як продукт вольового акту в результаті революційних перетворень, або ж декретами чи наказами країни-завойовника [28, с. 88—90; 29, с. 6].

Найяскравіше процес формування національної ідентичності народу архітектурними засобами можемо спостерігати в розвитку архітектури центральних громадських просторів. Зокрема, в періоді 20—30-х рр. XX ст. та після 1945 р. по завершенню Другої світової війни і до кінця 80-х рр. XX ст. центром притягання стають урядові та партійні будівлі в країнах колишнього соцтабору, і, зокрема, України. Храмові будівлі або руйнуються, або зводяться на

маргінес суспільства різними функціональними трансформаціями суті і образу, оскільки ідеологію християнського духу і духовності прагнуть замінити ідеологією матеріалізму та людської соціальної одностайності. Щодо самої сакральної храмової архітектури, то на теренах під московською Україною на поч. ХІХ ст. було заборонено будівництво церков в «українському стилі» — триверхих, тридільних або хрещатих. Питомі грушевидні чи наметові-пірамідальні завершення бань замінювалися на цибулясті або видовжено-шатрові, після перебудови, прибудовуються до притвора дзвіниці, декор та колористика теж набували чужих рис під «московський образ і подібє». На противагу цьому на поч. ХХ ст. виробляються архітектурні форми модерного українського стилю, що здійснюються під впливом традиції народної архітектури та сучасних взірців, і завдяки цьому його творення не давало змоги потонути в архаїці або в екстремальному нігілізмі. Тому свідоме звернення до національних традицій було утвердженням обов'язкового виявлення національної ідентичності. Бароко у його інтерпретації в душі української традиції та в модерному вираженні стає певним еталонним взірцем як у житлових, так і в громадських будівлях, і, зокрема, в церковній архітектурі. Проте новітні форми УАМ (українського архітектурного модерну), про що вже згадувалося попередньо, відображають новаторські тенденції в традиції храмубудування, яка, зокрема, має свої національні особливості формотворення, про що поговоримо згодом.

Архітектура церковних будівель — важливий компонент формування простору міста і місця — суттєво відрізняється від інших будівель і споруд, оскільки несе в собі потужний символічно-образний потенціал. Храмова архітектура — один з різновидів сакрального мистецтва, яке, на відміну від світського, не є сентиментальним ані психологічним: це онтологічне та космологічне мистецтво. Отже, воно живе поза взірцями сучасного мистецтва, не як результат почуттів, фантазій чи навіть уяви митця, а як транспозиція реальності радикальної, що долає межі людської індивідуальності. Отже, естетика святині підпорядковується космології, онтології та метафізиці. Цей ієрархічний порядок окреслює суть сакрального мистецтва, яке є твором символічним, а тому має пояснювати за допомогою образів з ба-

гаторівневою структурою зв'язок, що утворюється між різними рівнями реальності, виражати в аспекті видимого те, що невидиме, і провадити туди віруючу людину. У такій перспективі церковна будівля виступає не просто твором архітектури, а святилищем і святинєю. Її функція полягає не лише у «згромадженні вірних», але у творенні середовища простору, який дасть змогу краще виявити діяння Божих Ласк [7, с. 11—12; 8, с. 207—208; 20].

За багато сотень літ церковна традиція виробила певні канонічні типи будівель. Архітектоніка церковного простору проявлена та втілена через метрично-числову, просторову та формотворчу ідентифікацію. Розуміння числа як символу та знаку в просторі церкви дається через розуміння церкви як образу впорядкованого Богом всесвіту, пронизаного злагодженим числовим співвідношенням. У храмових будівлях передовсім простежуються форми нави, вівтаря, притвору, бані, бічних рамен, конх, кутових компартиментів, а також їх маси, фактури, кольору, осяжності тощо. Форми храму геометричні — ідеальне коло, квадрат, піраміда; їм властиві симетрія і подільність: дво-, три-, п'яти- чи дев'ятидільні, вертикальні та горизонтальні. Отже самі форми мають цілком певний ідеальний зміст-сутність, і саме в цій ідеальній формі народжується її сакральність. Знак-символ у конкретному об'єкті, яким є Храм Божий, має визначене місце в просторі і певну форму вираження. Отже, простір, що творить зовнішню та внутрішню сутність сакральної будівлі, отримує наповнення і вираження через певні символічні сутності, які втілюються за допомогою різних знакових компонентів, що творять і наповнюють цей простір. У східно-християнській традиції церква планувалася центральною, з банею над квадратом, колом або багатобічником, та з банями над рівнораменним грецьким хрестом, як образ єдності всесвіту природного і надприродного [9, с. 400—403]. Баня і підбаневий простір у цій системі мають своє завдання, що необхідно розглядати в поєднанні: як статичну противагу динаміці з її сталою символікою, і як суттєвий компонент дії або як її доповнення, окреслене та символічно утверджене. Образ небесної сфери віддавна пов'язується з формою бані як «небеса небес» і виражається сферою бані, а його видима внутрішня частина являє в мініатюрі узагальнений символічний образ. Простір, нанизаний на вісь і гранично

«стиснений» у бані, зорозво «опускається» в храм, ніби акумулюючи у середохресті — підбаневому просторі сутність невидимого — небесного. Таким чином, у семантично-символьному аспекті коло, квадрат і багатобічник у структурі підбаневого простору є дуже важливим, оскільки проявляє невидиме-трансцендентне через видиме. Багатовікова традиція сакральної християнської архітектури виробила певні засади сприйняття і формотворення як у горизонтальній, так і у вертикальній осьовій напрямленості. Це стосується планувально-просторового вирішення вівтарної частини храму, його бічних ramen у хрещатих типах церковних будівель і, звичайно, самого підбаневого простору наві. Особливості їх побудови загалом подібні як для мурованих, так і дерев'яних церков [10, с. 22; 30, с. 350—352].

Безумовно, творець-архітектор, реалізуючи свій задум, має усвідомлювати, що у практиці Церкви діє засада правила віри і молитви: дух молитви і правила віри є основою формування і сприйняття простору храму. Визначний теолог, філософ о. Пв. Флоренський стверджував: «...Кожному Бог уділив свою міру віри. Тобто виявлення речей невидимих, та здорова думка може бути лише в межах цієї віри, тоді як відхід від тих меж буде завжди спотворенням». Контакт з Богом передбачає, що митець має щось від Бога, тому його сакральні твори мають допомагати людині єднатися з Богом у перебуванні чи спогляданні його творіння. Тільки освячений і святий може творити святі речі — у цьому і завдання митця, і його межі. Творчість митця немовби продовжує первісний Божий акт творення Світу і митець бере участь у божественному, неустанному співтворенні цього світу. Один священик висловив достатньо глибоку думку щодо ролі і призначення будівничого-архітектура як такого співтворця храму Божого, а саме: «Не я, служитель Божої науки на Землі, а ви — творчі люди, наділені Божим даром, хистом-талантом та передбачливістю, повинні нам підказувати, який образ надати церкві-храму, щоб вона не застигала у своїх науках, щоб до нас і Господа йшли вірні (паства) по стежці, яка б була широка, правдива, нескінчена та відкрита, як вічність» [31, с. 40—43; 3].

Феномен української дерев'яної церкви, а, зокрема, її архітектурно-конструктивне вираження, виявляють непересічне явище не тільки європейської, але

й світової архітектурної думки. Будівничі цих пам'яток розвинули досягнення української народної архітектури, виражаючи творчий хист, енергію та здобутки попередників. Специфічні риси українського дерев'яного будівництва полягало, перш за все, в тому, що будівлі мають зрубну конструкцію із поземних (горизонтальних) колод, які з'єднуються в кутах замками різної системи. На Заході, зокрема в Північній Європі (Норвегія, Данія і частково Фінляндія), широкого застосування набула каркасна система, наближена до класичної «стояк-балка». Ця система обмежувала творчі можливості будівничих, оскільки не розкривала внутрішнього простору. Навпаки, зрубна система відкривала ширші можливості для пошуків оригінальних розв'язок як обсягово-планувальної структури храмової будівлі, так і висотного розкриття її внутрішнього простору [18; 1; 2; 23].

Зовнішній вигляд українських дерев'яних церков вирізняється органічним поєднанням форм, вдалим співіснуванням із оточуючим середовищем, що є, безумовно, неодмінною рисою майже кожного національного будівельного мистецтва. Але ще більше вражає інтер'єр внутрішнього простору храму. Його особливість полягає в специфічних мистецьких засобах організації, що обумовлюється порядком групування зрубів за осями, об'єднаними фігурними просвітами-вирізами та гармонійним поєднанням невеликої кількості складових частин-зрубів, верхів із приступами-заломами, підпорядкованих розгортанню та висотному розкриттю простору церкви. Особливістю архітектури української церков є переkritтя кожної частини в плануванні пірамідальним верхом на квадратній основі. Різновиди верхів комбіновані, тобто низ квадратний, а вищі частини — гранчасті. Приступи-залом з неоднаковим нахилом, освітлення, співвідношення розмірів давали можливість створювати своєрідний темп і ритм цього розгортання простору, отримуючи різноманітні мистецькі ефекти — напруженість або спокій, велич чи ліризм, похмурість або радість. Тут проглядається невичерпна гама відтінків — суворих та героїчних, стримано інтимних або урочисто величавих [11, с. 30—32; 24; 25, с. 38—41].

Образ і архітектурно-просторове вираження храмової будівлі та місце її локалізації ґрунтовно фіксує та безперечно вказує, що на даній території, місті чи

містечку проживає український етнос, який саме так у фігуральному і екзистенціальному аспектах утверджував та обґрунтовував свою ідентичність та власність у духовно-ментальному виявленні. Церкви стають немов фіксаторами історично-обумовленого етнічного буття народу серед інших, і тим самим підтверджують своє споконвічне право саме так ідентифікувати своє місце і його вираження в сакрально-духовному і матеріальному вимірах.

Як ми уже зауважували попередньо, чергові окупаційні чинники в історії українського народу засвідчували, що як на Сході, так і на Заході чинилися спроби якщо не знівелювати, то, принаймні, значно применшити роль і місце українського храму чи громадської будівлі у територіальному часопросторі, який або повністю змінювався, або частково трансформовався, чи навіть пристосовувався у зовсім інше, формальне вираження місця етнічної та архітектурної ідентичності. Східні, підмосковські терени України були, фактично, позбавлені як на законодавчому, так і формально-виражальному рівнях проявлення етнічного підґрунтя через храмові-церковні та громадські будівлі (вплив чергових заборон у побудові храмів, про що вже згадувалося. — Р. Г.), оскільки такі будівлі не зводилися вже від початків ХІХ ст., а вже існуючі реконструювалися і перероблялися в «канонічний», зовнішнім виявленні, через цибулясті баневі завершення, прибудовані до бабинця дзвіниць з високим шатровим (наметовим) їх покриттям і главою, або оздоблюваними елементами кокошників, колористики та інших елементів у зовнішній тектоніці та опорядженні фасадів. Це виражало, радше, московську «каноніческую» сутність та ідентичність, яка накидувалася насильно на територіях, де ще донедавна панував дух і форма вираження українського етносу [12, с. 310—312; 13, с. 2—4].

Початок 30-х рр. ХХ ст. — проведення голодомору-геноциду призвело не тільки до спустошення та вивільнення східних теренів від автохтонного українського етносу, але й до «зачищення» всього українського та національно-ідентичного, зокрема, і до одного з носіїв, яким є храмова, церковна архітектура. Західні терени України також у цей же майже час піддавалися жорстокій державній «паціфікації» всього українського і автохтонного, завершенням якої стала акція «Вісла», яка також, фактично,

вичистила етнічно-українські терени від їх автохтонних, споконвічних власників та господарів. Це також стосується окупованих передвоєнною Польщею територій Волині, земель Перемишльщини, Холмщини і Підляшшя; Румунією частини теренів Буковини; Угорщиною — Закарпаття тощо. Храмові будівлі, Народні доми, будівлі українських товариств та організацій свідомо знищувалися, руйнувалися або перероблялися, змінюючи їх формальне обличчя і сутність, волонтаристськи нав'язуючи на цих землях, що позбавлялися українців, чужого образу, духу, а з ними зовсім іншої ідентичності.

Період відновлення державної незалежності України, а з ним церковного життя і храмового будівництва, дав змогу будівничим-архітекторам продовжувати творити на українських землях властиву їй традиційну і національну ідентичність, і, зокрема, сучасними взірцями церковних будівель фіксувати територію та місце перебування носіїв цієї ідентичності. Якщо на Заході України головню формуються архітектурно-просторові структури храмових будівель, в яких закладена національно-українська сутність та ідентичність, і лише де-не-де зустрічаються поодинокі приклади чужої — московсько-російської ідентичності, характерної для приходів РПЦ (УПЦ МП), то Схід і Південь України, на жаль, штампує церковні будівлі переважно за канонічними зразками «іхньої» ідентичності, накиненої ззовні та невласливої українській церковній традиції та архітектурі. І навіть державна незалежність мало що змінила в ментальності архітектурного і наукового середовища нашого Сходу і Півдня, де, здебільшого, переважає космо-ліберальна та кон'юнктурна сутність.

Наша українська діаспора за кордоном хоча й зберегла традицію в церковному будівництві, проте досить суттєво піддається асиміляційним тенденціям, а в архітектурі храмових будівель починають переважати різновиди «інтерстилю» та модних «нуртів», коли храми перетворюються у великі громадські зали [16, с. 57—59; 17, с. 532—534; 5; 6, с. 10—12].

Отож, можемо констатувати наступне щодо традиції, новаторства та національної ідентифікації в українському храмубудуванні. Традиція архітектури українських церков є достатньо важливим та невід'ємним чинником у формотворенні їх типових взірців, зокрема, тридільного або хрещатого типів розпланування, висотно-просторового розвитку хра-

мової структури, що завершується однією, трьома чи більше банями. Їх форма (саме баневих завершень), переважно грушевидна, видовжена півциркульна, пірамідальна або їх різновиди, згідно з неписаним церковним «канонам», становить традицію, якій не менше ніж 450—600 рр. становлення — тільки у мурованій архітектурі церков, а в дерев'яній — ще давніше.

Новаторство як сучасне виявлення тієї ж традиції храмобудування в Україні є своєрідним намаганням в новітні часи, під засобом форми конструкції та матеріалу, надати нового життя, нової інтерпретації усталеній традиції як виявлення до неї пошани і поваги у втіленні, а не певний спосіб її вульгаризації та спрощення. І тут архітектура українських церков в дечому нагадує за своїми засадами сакральне мистецтво іконопису, коли новаторство повинно змінювати лише виражальні засоби втілення суті та форми іконописного образу, зберігаючи його канонічні засади і сакральне наповнення, а не підмінюючи і трактуючи їх зі «суб'єктивно-новаторської» точки зору. Ці два чинники — традиції і новаторства — виступають важливим підґрунтям для усвідомлення та ідентифікації феномену національної ідентичності самого образу української церковної архітектури і архітектури загалом у просторі України і тих просторів, де перебувають і живуть українці, український етнос. Це виявлення певних культурологічних, історико-політичних та архітектурно-просторових особливостей, які, безумовно, формують цю ідентичність властивістю місця і території, населених українським автохтонним народом, і є відображенням цього народу через зматеріалізований образ і сутність в храмобудуванні як виражального феномену творчого потенціалу нації [14, с. 97—103; 4, с. 49—53; 15, с. 53—54].

- 100 церков Нагірних. Частина перша. Церкви Василя Нагірного / авт.-упоряд. Х. Лев, В. Слободян, Н. Філевич. — Львів, 2013. — 132 с. : іл.
- 100 церков Нагірних. Частина друга. Церкви Євгена Нагірного / авт.-упоряд. Х. Лев, В. Слободян, Н. Філевич. — Львів, 2015. — 132 с. : іл.
- A + C / Art + Construction ; Архітектура + структура. Сакральна архітектура. — Київ : Видавничий дім А + С, 2009. — № 2—3. — 250 с.
- Водотика О.Ю. Архітектура православних храмів України: історія та сучасність. Монографія / О.Ю. Водотика. — Київ : Коляда О.П., 2006. — 160 с.
- Галишич Р. Українська церковна архітектура і монументально-декоративне мистецтво зарубіжжя / Р. Галишич. — Львів : Сполом, 2002. — 336 с. : іл.
- Геврик Т. Українські храми вівнічній Америці / Т. Геврик // Пам'ятки України. — Київ, 1990. — № 4 ; 1991. — № 1. — С. 8—13.
- Гнідець Р.Б. Традиція у формах баневих завершень церков українського архітектурного модерну та їх вираження в сучасному храмобудуванні / Р.Б. Гнідець // Вісник НУ «Львівська політехніка». Архітектура. — Львів : Львівська політехніка, 2008. — № 632. — С. 7—14.
- Гнідець Р. Традиція сакральної архітектури як чинник утвердження духовності та віри / Р. Гнідець // Вісник ЛДАУ. Архітектура і сільськогосподарське будівництво. — Львів, 2004. — № 5. — С. 199—208.
- Гнідець Р. Церковна архітектура України як середник формування духовно-сакрального простору / Р. Гнідець // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. — Львів : Логос ; Львівський музей історії релігій, 2009. — Книга 2. — С. 393—404.
- Гнідець Р. Зміст та форма як вираження суті сакрального простору в храмобудуванні України / Р. Гнідець // Вісник НУ «Львівська політехніка». Архітектура. — Львів : Львівська політехніка, 2009. — № 656. — С. 18—23.
- Гнідець Р.Б. Дерев'яне храмобудування України: збереження традиції та сучасність / Р.Б. Гнідець // Будівництво України. Науково-виробничий журнал. — Київ : Укрархбудінформ, 2008. — № 8. — С. 26—32.
- Гнідець Р. Традиція і сучасність в церковній Львова / Р. Гнідець // Записки НТШ. Праці Комісії архітектури і містобудування. — Львів : Видавничий комплекс НТШ, 2008. — Т. ССLV. — С. 299—313.
- Гнідець Р.Б. Архітектура церкви: модерність традиції чи авангард / Р.Б. Гнідець // Журнал Є. Архітектура, Будівництво, інтер'єр, мистецтво. — Львів : Артсервіс, 2007. — № 3. — С. 2—5.
- Гнідець Р. Архітектура українських церков. Конструкція і форма / Р.Б. Гнідець. — Львів : Львівська політехніка, 2009. — 144 с. — (Навчальний посібник. — 2-ге вид., виправлене і доповнене).
- Гнідець Р.Б. Структурні компоненти формування церковного простору у храмовій архітектурі України / Р.Б. Гнідець // Будівничий Галичини. Технічний науково-популярний журнал. — Львів : Вид-во ЛНАУ, 2015. — С. 51—54.
- Гординський С. Сакральне мистецтво української діаспори / С. Гординський // Українське сакральне мистецтво: традиції, сучасність, перспективи. — Львів : Свідчадо, 1994. — С. 46—60.
- Святослав Гординський про мистецтво. Збірник статей / упоряд. Христина Береговська. — Львів : Априорі, 2015. — С. 525—536.
- Драган М.Д. Українські Дерев'яні церкви. Генеза і розвій: в двох частинах / Михайло Драган ; передм.

- В.С. Александрович ; упоряд. О.О. Савчук. — Харків : Савчук О.О., 2014. — 450 с. : 237 іл.
19. Жук Р. Ритмічні особливості української церковної архітектури / Р. Жук // Пам'ятки України. — Київ, 1991. — № 4. — С. 38—45.
 20. Нога О. Український стиль в церковному мистецтві Галичини кінця XIX — початку XX століть / О. Нога. — Львів : Українські технології ; Фабрика Івана Левинського, 1999. — 160 с.
 21. Нога О. Іван Левинський: архітектор, підприємець, меценат / О. Нога. — Львів : Центр Європи, 2009. — 192 с. : 142 іл.
 22. Сміт Е. Національна ідентичність / Е. Сміт. — Київ : Основи, 1994. — 223 с.
 23. Таранушенко С.А. Наукова спадщина. Харківський період. Дослідження 1918—1923: монографічні видання, статті, рецензії, додатки, ілюстрації, довідкові матеріали / С.А. Таранушенко ; упоряд. О.О. Савчук, С.І. Біблокінь, М.М. Красиков. — Харків : Видавець О.О. Савчук, 2011. — 692 с. : 702 іл.
 24. Тарас Я. Сакральна дерев'яна архітектура українців Карпат: культурно-традиційні аспекти / Я. Тарас. — Львів : Інститут Народознавства НАН України, 2007. — 640 с.
 25. Тарас Я. Сакральна дерев'яна архітектура України (X—XXI) ст. / Я. Тарас // Народознавчі зошити, 2015. — № 1. — С. 16—44.
 26. Чепелик В. Український архітектурний модерн / В. Чепелик ; упор. З.В. Моєсеєнко-Чепелик. — Київ : КНУБА, 2000. — 196 с.
 27. Черкес Б.С. Національна ідентичність в архітектурі міста. Монографія / Б.С. Черкес. — Львів : Львівська політехніка, 2008. — С. 9—32.
 28. Черкес Б. Традиція та ідентичність в новій українській архітектурі / Б. Черкес // Вісник НУ «Львівська політехніка». Архітектура. «Архітектура як відображення ідеології». — Львів : Львівська політехніка, 2003. — № 486. — С. 71—91.
 29. Черкес Б.С. Методологічні основи дослідження міської ідентичності та її об'єктів-символів / Б.С. Черкес, Я.М. Юрик // Вісник НУ «Львівська політехніка». Архітектура. — Львів : Львівська політехніка, 2013. — № 757. — С. 3—6.
 30. Чень Л.Я. Оборонні храми Галичини / Л.Я. Чень, Р.Б. Гнідець, І.Б. Знак // Проблеми дослідження, збереження та реставрації історичних фортифікацій. Збірник наукових праць. — Львів : Растр-7, 2015. — Число 7. — С. 335—352.
 31. Florenski P. Ikonostas i inne szkice / P. Florenski. — Warszawa, 1986. — S. 26—48.
 32. Greenfeld L. Nationalism: Five Roads of Modernity / Greenfeld L. — Harvard University Press : Cambridge MA, 1992. — P. 33—42.
 33. Smith A. The Ethnic Origins of Nations-Oxford / Smith A. — Basil Blackwell, 1986. — 314 p.
- Rostyslav Hnidets*
- TRADITION AND INNOVATION
ARCHITECTURE OF UKRAINIAN CHURCHES
AS A PHENOMENON
OF ITS NATIONAL IDENTITY
- The factors of tradition and innovation in Ukrainian church architecture are under revising. They preserve an integral structure of the church's space-planning system and it's important, or, probably, the most important, peculiarity — an expression an identification of the national symbol-sign of sacral features presence fixation in the space-planning aspect; both in structure of forming of an architectural environment they preserve a presence of an indigence nation in its national expression. They also are the basis for detection, understanding and identification of a phenomenon of national identity in forming of an image of Ukrainian's church-temple as a model of artistic ideas and Ukrainians national heritage.
- Keywords:** tradition, innovation, national identity, identification, appearance-symbol, temple-church, sacral, canon, principles, form creation, temple construction, heritage, phenomenon.
- Ростыслав Гнідець*
- ТРАДИЦИЯ И НОВАТОРСТВО
АРХИТЕКТУРЫ УКРАИНСКИХ ЦЕРКВЕЙ
КАК ФЕНОМЕН ЕЁ НАЦИОНАЛЬНОЙ
ИДЕНТИЧНОСТИ
- Рассматриваются факторы традиции и новаторства в архитектуре украинских церквей. Они сохраняют целостной структуру планировочно-пространственного решения церковных зданий и их важной, если не важнейшей, особенности выражения и идентификации национального знака-символа фиксации присутствия сакрального в пространственном аспекте. Ровно как и в структуре формирования архитектурной среды присутствия народа-автохтона в его национальном выражении. Они служат основой для выявления, осознания и идентификации феномена национальной идентичности в формировании образа украинского храма-церкви как образца творческой мысли и наследия украинцев.
- Ключевые слова:** традиция, новаторство, национальная идентичность, идентификация, образ-символ, храм-церковь, наследие, канон, формирование, феномен.